

ГЕНРІ ЛАЙОН ОЛДІ

ЧОРНА ПОЗЕМКА

Харків
«ФОЛІО»
2024

Історія перша

ВСТАНЬ І ЙДИ

«Зник хлопчик».

Я сидів у патрульній машині, припаркувавшись біля відділення «Нової пошти» навпроти Молодіжного парку, і тупив у телефон, коли побачив у міському пабліку це оголошення. Зник хлопчик, Чаленко Валерій, одинадцять років. Пішов уранці з дому, на дзвінки не відповідає. Всіх, хто бачив, просимо повідомити...

Я б гортав далі, не задумавшись. Чуже життя, чужа турбота. Але батьки виклали фото, а погляд ковзнув, зачепився, прикипів. Дитяче, м'яко окреслене, серйозне не за віком обличчя. Ямочка на лівій щоці. Сірі очі з рудими іскорками. Густі брови ось-ось зростуться над переніссям. В'язана шапка зсунута на потилицю, назовні вибивається пасмо кучерявого русявого волосся. Ще років п'ять, і відбою від дівок не буде.

Я вже бачив цього хлопця.

Ні, не в катах. Я бачив його в районах, які постраждали від ракетних обстрілів більше за інших. Я заїжджав туди у своїх пошуках, їздив вулицями та провулками. Вдивлявся в руїни,

прислуховувався, принохувався, як мисливський собака. Вилазив із машини, блукав чорними, закопченими, гулкими поверхами; заходив у кинуте, зруйноване житло. Пізніше, з'ясувавши, де ховаються ті нещасні, хто потребував допомоги, я їхав геть і невдовзі повертався. Приводив до наміченого будинку нашу рятівну бригаду.

Так, хлопчисько. Траплялося, він крутився неподалік.

З будинками, біля яких я помічав його, діялася якась чортівня. Якщо під час пошуків я фіксував чийсь присутність, то потім, повернувшись з бригадою, ми не знаходили у приміщенні жодної душі. Коли я говорю «жодної душі» — це рутинна, робочий процес, а не фігура мови.

Хлопчика на той час там теж не було. Я списував це на випадковий збіг обставин. На мою помилку. Бог знає, на що іще.

Даремно я це робив.

Я сказав, що бачив його у районах? Ні, в одному районі, завжди в тому самому. Мабуть, Чаленку Валерію, ти живеш неподалік. З чого це ти раптом зник?

Згинути, а може, й загинути в місті, розташованому поряд із лінією фронту; у місті, яке обстрілюють ракетами, а бувало, що й артилерією, вдень і вночі; у місті, де так легко з дитячої цікавості залізти в частково зруйнований будинок, зайти в кинуту квартиру, де вибух зжував і виплюнув частину опорної стіни, засунути цікавий ніс в уламки чийогось побуту — і зірватися вниз, на хижий, місцями здіблений асфальт...

Коротше, пропасти пропадом — це у нас як чхнути. Але чуття, помножене на погляд сірих очей, що дивилися на мене з фотографії, підказувало: зниклий Валерка не з тих шибеників, які знемагають у пошуках ризикованих пригод.

Я зітхнув і подивився у вікно машини, ніби шукав там відповіді на запитання. Через дорогу вітер гнав поземку від краю дороги в глибину парку. Снігова круговерть бігла центральною алеєю, повертала на дитячий майданчик, забиралася на порожнє коло каруселі, злітала, чіплялася за поперечину турніка — і, зірвавшись, підстрибом втікала далі, до руїн спортивного комплексу, зруйнованого прямим попаданням двох ракет.

Син мого друга займався там боротьбою. Давно, до війни. Сам друг у юності займався там фехтуванням. Ну, це вже зовсім глуха давнина. Навіть не віриться, що таке було.

Поземка. Мабуть, річ у ній. Руїни руїнами, а поземка мене чимось зачепила, взяла за живе. У слово «живе» кожен вкладає свій власний зміст, чи не так?

Облаявши себе за порожні сантименти, я рушив з місця.

Спустився по Весніна, збільшуючи швидкість, помчав по Шевченка. Немов гнався за кимось, слово честі, або боявся запізнитися! Обігнув водосховище: майнула ріденька лісопосадка, супермаркети: один, другий. Біля ринку на Героїв Праці я повернув ліворуч і рушив нагору, на Північну Салтівку. Будинки проводжали мене сліпими очницями вікон, забитими наглухо листами ДСП.

Ремонтники, волонтери та міські комунальники, залишали відкритими лише квартирки для провітрювання.

Де я тебе бачив, Валерію Чаленку? В районі Родникової? Ага, сюди, а тепер сюди й знову візьмемо нагору. Я не відразу зрозумів, що повертаю туди, куди веде мене поземка. А коли зрозумів, то ще зрозумів і те, що вперше бачу таку поземку.

Вона була не біла, а чорна.

Ріденька, малопомітна, схожа на золу, звихрену поривом вітру, вона вилась попереду машини. Вискакувала на узбіччя, тротуар, облизувала вцілілі кіоски; знову мчала вперед. У моєму становищі мало що дивує, ось я й не здивувався.

Поземка? Чорна? Взимку?

Гаразд.

Коли я вирішив, що все гаразд і не варто уваги, вона зникла, як не було. Я зупинив машину біля шлагбаума, що загороджував в'їзд до приватного сектору двору. Шлагбаум мене не зупинив би, але звичка — друга натура. Ще тільки підїжджаючи, я бачив, як чорна поземка перед тим, як зникнути, лизнула щось, що неохайною купою валялося біля шлагбаума. Зараз, вибравшись з машини назовні, я міг ясно розібрати: ні, не щось.

Когось.

Біля шлагбаума вмирав собака. Схоже, його збили автомобілем. Великий дворняга, рудий з темними підпалинами, густо розкиданими з боків і на спині. Собака важко дихав,

часом похрипуючи. Боки його здіймалися та опадали, викликаючи у пам'яті неприємну асоціацію з міхами акордеона.

Чорна поземка була тут. Вихором крутилася навколо тварини, що вмирала, закручувалась смерчками з попелу. Припадала впритул, налипала неохайними грудками; обнюхувала, вилизувала, насолоджуючись смаком та запахом смерті. Коли я наблизився, почув гарчання. Ні, гарчав не собака, той уже був не в змозі загрожувати будь-кому. Та й звук був не звуком, а чимось іншим, несхожим на банальне коливання повітря, хоч і однозначним за змістом.

Гарчала поземка, відганяючи мене від здобичі. Побачила у мені суперника? Я пройшов повз, не зупиняючись.

Що мені до того?

Собака, поземка — навряд чи вони були причиною того, що мене повело. Світ хитнувся, втратив різкість. Близькість смерті давно не турбувала мене: звук, упокорився, прийняв як невіддільну частину роботи. Приступи, подібні до цього, почалися в середині листопада і накочували раз на два тижні, потім частіше. Голова йшла кругом, зір збоїв. Контури навколишньої дійсності ставали хиткими, картонними, несправжніми, а за ними проступало щось більше, важливіше, і здавалося, треба зробити крок назустріч, лише один крок, ну може, два чи три, і розглянеш, торкнешся, залишиш минуле за спиною, як змія залишає скинуту шкіру...

Потім усе проходило. Ось як зараз.

Я розумів, що це означає. Не я перший, не я останній.

Позбавляючись від залишків запаморочення, я поплентався далі. Витріщився на висотку, знівечену давнім прильотом. Погляд ще не повернув колишню гостроту, але й так було видно: три квартири на сьомому поверсі відкриті навстіж. Усередині, в безсоромності виставленої на загальний огляд наготі приватного життя, розкритого приходом війни, як банка сардин розпорюється консервним ножом, щось ворушилося, здригалося, забивалося в дальній кут.

Я знав, що це. Хто це.

Вігер, вчепившись у край, тріпав вистуджену штору. Почуваючи себе шторою, яку тріпають без жодних ознак жалю, я зайшов у під'їзд і потягся нагору сходами.

Ліфт, звісно, не працював. Та й не для мене вони тепер, ці ліфти.

Зовнішню стіну будинку, починаючи від шостого поверху, було зруйновано. Зима без дозволу лізла в проломи, задувала завірюхою, накидала купи снігу, що місцями взявся мерзлою кіркою. Частково було зруйновано й сходи: чомусь уздовж, а не впоперек. Вузька смуга вцілілих сходів сусідила з безглуздою пам'яттю про другу половину цих же сходинок, що обвалилися вниз, у темну безодню. Мабуть, раніше тут були поручні. Ну, раніше скрізь багато чого було.

Не треба згадувати.

Прольотом вище, на сходовому майданчику, стояв він — Чаленко Валерій. Зелена куртка, в'язана шапка. Серйозне обличчя, густі брови. За спиною хлопця в зруйнованій квартирі нічого не рухалося. Вдивляйся, не вдивляйся: нічого, нікого. Але я знав, чув: усі, хто раніше був там, досі там. Ховаються, никаються по кутках.

Боятися.

Страх — це зараз головне в їхньому існуванні.

* * *

Коли почалася війна і прилетіли перші ракети, станції метро перетворилися на бомбосховища. Потяги певний час ходили за інерцією, але швидко перестали. Люди йшли сім'ями, потоком вливалися під землю, шукаючи якщо не порятунку, то хоча б тимчасової безпеки. Чоловіки, жінки, діти, люди похилого віку, немовлята. Собаки, кішки, хом'яки, папужки.

Метро? Ноїв ковчег.

Ковчег стояв на вічному приколі. Його обживали: хто як може. Щасливчики облаштовувалися у вагонах поїздів. Сидіння перетворювалися на ліжка, туди клали хворих та літніх людей. Інші влаштовувалися на підлозі, на сумках із речами. Пізніше натягли всякого — каримати, підстилки, ковдри, якісь неймовірні пледи у два шари. Ну, це коли у вагонах закінчилося вільне місце, і люди почали селитися просто на станціях.

Тимчасова безпека? Немає нічого більш постійного, ніж тимчасове.

Міська влада організувала підвезення їжі. Спершу безплатний хліб, далі — більше. Ті з мешканців метро, хто сміливіший, вискакували назовні, в місто, поспішали додому, втягували голови в плечі, прислухаючись до розривів. Поверталися до себе, нашвидкуруч готували, що доведеться, аби гаряче, — і тягли назад, сім'ям, що залишилися під землею.

На таке наважувалися не всі.

Дехто не витримував, повертався до покинутих будинків назавжди. Казав: досить. Прильоти? От і добре, я помру там, де прожив своє життя. Інші зовсім переставали підійматися нагору, замикаючись на переповнених станціях, у божевільній, вже звичній шттовханині, як молюск у мушлі. Тиждень, місяць, два місяці. Страх дозрівав у людях отруйною перлиною, косив білим сліпим оком. Там смерть, казав страх. Там жах. Де там? Вгорі. Тут безпечно, сюди навіть вибухи долітають глухим струсом. Годують, напувають, є де зарядити телефони. Працюють туалети. За потреби є шанс піти в тунель, там ще тихіше. Тут життя, гаразд, не життя, а сурогат життя, до якого можна звикнути, якщо постаратися.

Будь старанним, зрозумів? Сиди тут.

Ні, я не засуджую тих, хто перестав покидати притулок, хто відмовився це робити. Хто я такий, щоб засуджувати? Безпристрасно і відсторонено я фіксую наявність цих нещасних, понівечених війною людей, як факт, який вимагає, щоб його врахували, поставили в одну шеренгу з іншими фактами, облаштували систему взаємозв'язків — і сам собі брешу, що роблю це безпристрасно і відсторонено.

У середині весни перед міською владою постала серйозна проблема. Війна війною, але настав час запускати метро заново, як транспортний засіб, а не притулок для біженців. Зробити це у ситуації Ноевого ковчега було неможливо. Вагони, перетворені на гуртожитки, вимагали ремонту та капітального прибирання — особливо різко питання постало в умовах загального дефіциту вагонів, що виник після прицільних бомбардувань депо.

Станції потрібно було звільнити, відправивши людей додому.

Не говоритиму, якою ціною це далось. Переконували, роз'яснювали, лаялися; траплялося, діяли силою. Припиняли постачання безплатних води та провізії, через гучний зв'язок повідомляли про пункти видачі гуманітарної допомоги у місті. Найупертіших не чіпали, чекали, поки підуть самі. Так чи інакше, наприкінці травня, рівно через три місяці після початку війни, перші поїзди рушили в дорогу темними кишками тунелів.

Інтервал руху: тридцять хвилин. П'ятнадцять хвилин. Десять. Сім. За всіма напрямками, крім кінцевої ділянки Холодногірсько-Салтівської лінії та станції «Держпром», що працювала лише як пересадний вузол. Ага, пустили кінцеву ділянку. Ага, і на пересадці запрацювало.

Все, порядок.

Навіщо це я? Ні, я не про метро. Метро — приклад, аналогія, щоб стало зрозумілішим. Я про людей. І навіть не про живих.

Війна — це смерть. Безліч смертей. Не знаю, як вмирають солдати, мені не довелося побувати на фронті. Але тут, у місті, цивільні помирали по-різному. Більшість — звичайно, як усі, нема про що розповідати. Вони йшли, з ними прощалися. Але траплялися винятки...

Дехто після смерті не погоджувався йти. Як ті, хто навідріз відмовлявся покинути метро, що здавалося єдиним острівцем безпеки у вбивчій круговерті, вони відмовлялися залишати свої квартири. Їхні тіла заривали на цвинтарях або спалювали в печі крематорію, але це не переконувало бідолах у необхідності рушити в дорогу. Вони навіть не цікавилися долею своїх тіл. Ні, вони забивалися в спорожнілі житла, ховалися там, лише зрідка вибираючись назовні, як правило, не далі подвір'я або кінця вулиці, на якій мешкали за життя. Щоб переконати їх покинути притулок — точніше, місце, яке вони вважали притулком, відчайдушно чіпляючись за останню соломинку, — була потрібна купа зусиль.

Умовляння. Пояснювання. Застосування сили.

Каторжна праця.

І ви ще питаєте, чим займалася весь цей час наша рятівна бригада? Гаразд, ви не питаєте. Це я так, у запалі.

Простіше було б дати нещасним спокій. Але будинки відновлювали, до квартир поверталися живі постояльці, а проживання пліч-о-пліч з такими сусідами — справа важка та небезпечна. Іноді це призводило до непоправних наслідків. Навіть якщо квартири й продовжували пустувати, чесно даючи притулок колишнім господарям, — вони, колишні, мертві, теж поводилися по-різному.

Страх, єдина ниточка, що утримувала їхнє хитке існування, перетворювався на мотузку, захльостував, душив; перетоплювався у ненависть. Ненависть до ворога — це хоча б зрозуміло. Але в нашому випадку ненависть найчастіше оберталася просто на оточення, винне у єдиному гріху — ці люди були живі.

Ненависть до тих, хто сміється, бо ти більше не смієшся. Ненависть до тих, хто співає, бо ти не співаєш. Ненависть до тих, хто радіє, бо ти не маєш радості. Ненависть до тих, хто рухається, бо ти боїшся руху. Ненависть до тих, хто робить вчинки, бо ти...

Ненависть, ненависть, ненависть.

Якщо війна, чому ти усміхаєшся? Якщо біда, чому ходиш, а не сидиш, скорчившись, у кутку? Дивись, довкола трагедія! Як тобі не соромно жувати бутерброд? Якщо я ховаюся, яке ти маєш право бравувати своєю зневагою до небезпеки?! Ти, мабуть, усією своєю зухвалою поведінкою дорікаєш мені? Покажуєш, що ти кращий?

О, ми все розуміємо, бачимо — і ненавидимо.

Живі, позбавлені безпосередньої можливості діяти, все ж таки могли скинути свою ненависть у відносно безпечне ричище — наприклад, у соціальні мережі. Коментарі під новинами, повідомлення у громадських пабліках; Телеграм, Вайбер, Фейсбук...

Зрештою, скандал на вулиці!

Ті, про кого я говорю, теж скидали — по-своєму, як уміли. Я зустрічав жінок, що збожеволіли; дітей, які перестали говорити; собак, які без видимої причини розлютилися та загризли випадкового перехожого. Бачив квартири, де не можна

було оселитись без ризику перетворитися на вбивцю, маніяка, психопата. Бачив балкони, звідки на коляску з немовлям сам собою падав горщик із кактусом.

Тяжкими випадками теж займалася наша бригада.

Я не звинувачую безтілесних *мешканців*, хто відмовлявся залишати метро, підвал, квартиру, світ — і рухатися далі. Не звинувачую й озлоблених *мешканців*, впевнених, що навколо одні кривдники, а ненависть — останній якір тілесного буття. Раз так, треба чіпляти цим якорем усе й усіх, зриваючи з місця, висмикуючи із землі, руйнуючи й ламаючи, — аби самому втриматися на плаву.

Нікого не звинувачую. Сам такий. Точніше, міг стати таким.

Мені просто пощастило.

* * *

— Вони там, — сказав хлопчик. — Я не зміг їх переконати. Він хитнув головою назад, у бік зруйнованої квартири.

— Вони не чують. Я, мабуть, згодом прийду. Спробую ще раз. Вони щось почули, хай тепер поживуть із цим. Увечері повернуся, чи завтра. Якщо не догукуюсь, доведеться спускатися.

Він так і сказав: поживуть. Нехай, отже, поживуть.

І додав, шморгнувши носом:

— Добридень.

Ввічливий хлопчик.

— Ти мене бачиш? — запитав я.

— І чую, — підтвердив він. — А що?

Я знизав плечима:

— Нічого. Я просто мертвий. Як ці.

— Мертвих не буває, — він був не тільки дуже ввічливий, але й дуже серйозний хлопчик. — Я думав, що ви знаєте. Ви не могли б подати мені руку?

— Навіщо?

— Я боюсь.

Червоний від збентеження, він закашлявся. Коли кашель пройшов, хлопець дістав з кишені носову хустку, ретельно

вигер рота, а потім вказав на зруйновані сходи. Ті самі, якими нещодавно піднявся у квартиру з *мешканцями*. Просто безтілесними чи на додачу озлобленими — звідси я не міг розібратися. *Мешканці* добре ховалися.

Рука. Хустка. Він наче білий прапор викинув.

— Боїшся? Спуститись?

— Так.

— А вгору лізти не забоявся?

Тепер уже він знизав плечима. Ну, типу так вийшло.

— Спускатися, — подумавши, уточнив він, — завжди страшніше, ніж підійматися. Страшніше та важче.

— Особистий досвід?

— В інтернеті читав.

На вцілілій стіні поряд із хлопчиськом висів пожежний щит з інвентарем. Скло розбилося, але сокира з гаком і брезентовий шланг, згорнутий кільцем, залишилися на місці. Під щитом валялася зім'ята чорна ганчірка. Вігер, дмухаючи в проломи, ворушив її, через що здавалося, що ганчірка жива.

Снігова пороша іскрилася на ганчірці, як хутро диковинного звіра, що сховався в засідці.

— Цікавий ти хлопець, Валерію Чаленку, — сказав я, не рухаючись з місця. — Сидів би ти вдома, га? Он, кашляєш, шмарклі розпустив. Тобі б чаю з малиною та в ліжку! Батьки на взводі, шукають тебе, втікача, оголошення дають. Ти тут скільки вже часу стирчиш? Мабуть, і лік втратив?

Він мовчав, хмурився. Чекав.

— Ти чому не відповідаєш на дзвінки?

— А ви мені дзвонили? — здивувався він. — Звідки у вас мій номер?

— Батьки тобі дзвонили. Так в оголошенні й написали: дзвонимо, розумієте, а він, ременем би його по дупі, ніякої реакції. Не соромно тобі, га?

Він поліз у кишеню за айфоном.

— Розрядився, — винувато буркнув він, дивлячись на гаджет, темний і безмовний. — У нуль. Я не помітив.

— У нуль, отже. А ти не помітив. Поважна причина, розумію. Вибач, Валерко, руки я тобі не подам. Ти її взяти не

зможеш, мою руку. Доведеться тобі самому, як вийде. Без образ, гаразд?

Він зітхнув:

— Ви дайте. Якщо не важко, звісно.

І знаєте, що? Я простяг йому руку.

Він вчепився в неї так, що мені стало боляче. Я прийняв біль як подарунок — давно я не відчував фізичного болю. Долоня у хлопця була спітніла, вузька, але нічого, тримав він міцно, по-чоловічому. Від душі тримав, а може, від страху.

Коли він ступив уперед, бочком протиснувшись по вузькій смужці частини сходів, що збереглася, я сам мало не впав разом з ним, так мене накрило. Пам'ять — страшна річ.

* * *

Я — Роман Голосій.

Сержант патрульної служби.

З початку війни я робив усе, що належить. Патрулював вулиці. Стояв на блокпостах разом із тероборонівцями. Чергував у місцях прильотів, коли рятувальники розбирали завали. Тягав носилки з пораненими та вбитими. Мотався по викликах. Не приховую, траплялося, виконував доручення особистого характеру. Возив гуманітарку додому самотнім старим. Забрав комп'ютер приятеля, добровольця, який поїхав з частиною на Бахмут: нехай у мене полежить, під наглядом. Приятель, пам'ятаю, хвилювався: паролі там, особиста інформація. За свою шкуру так не хвилювався, як за ці чортові паролі.

Навіть у психлікарню декого відвозив.

Дружина з донькою жили в передмісті, ми там маємо приватний будинок. Евакуюватись? Ні, не схотіли. Після звільнення Куп'янська дружина забрала до нас своїх батьків, які отримали можливість виїхати з небезпечної, зони, яку регулярно обстрілювали.

Вдома я бував рідко. Найчастіше ночував у місті, у компанії двох-трьох товаришів по службі, у порожній квартирі наших спільних друзів — ті надіслали ключі.

Це сталося в середині літа. Надійшов сигнал: пограбування. На тихій вуличці під покровом ночі зламали продуктовий магазин. Небайдужі мешканці помітили, повідомили в поліцію. Коли ми з Потехіною — це моя напарниця — приїхали на місце події, все вже скінчилося. Небайдужі мешканці розібралися самі, а може, спершу розібралися, а потім уже повідомили у поліцію.

Двоє пом'ятих мародерів чекали на нас, міцно-міцно примотані до ліхтарного стовпа неймовірною кількістю скотчу.

Довелося різати. Не мародерів, зрозуміло.

Я не запам'ятав того моменту, коли ракета прилетіла до будинку, на першому поверсі якого був магазин. Пам'ятаю тільки виття, що перейшло у виск, і все. Пожежа, рятувальники, комунальники, відселення людей, швидка допомога — пам'ять цього не зберегла.

Коли я прийшов до тями, я стояв поруч зі зруйнованим будинком. Небо розквітало першими променями сонця. Потехіна? Її ніде не було, як і мародерів. Я сів у машину і поїхав, куди очі дивляться, ще не розуміючи, що сталося.

Так, машина лишилася. На ній і їжджу досі.

Не знаю чому.

Тут головне паркуватися так, щоб у тебе самого не в'їхали. Шкоди ніякої, ясна річ. Просто страшенно неприємно, коли у твою машину до середини вліз якийсь сраний «лексус», засунувши фару тобі під пахву, і мордатий водій репетує в телефон, лаючись з дружиною, а до тебе йому байдуже.

Ось це все я і пережив наново, поки тримав за руку Валерку Чаленка. Життя, смерть, посмертя.

* * *

Коли він, важко дихаючи, встав поряд зі мною, ганчірка під пожежним щитом ворухнулася. Вітер був тут ні до чого, та й не було його, вітру. Чорна поземка, іскрячись від роздратування, розгорнулася стрічкою, промела по бетонній крижаній підлозі — і хвостом лисиці-чорнобурки вилетіла в пролом, замітаючи сліди.

ЗМІСТ

Історія перша: ВСТАНЬ І ЙДИ	3
Історія друга: МЕШКАНЕЦЬ	20
Історія третя: ДЕСЯТЬ НА ТРИНАДЦЯТЬ	37
Історія четверта: ДЖУЛЬЄТТА	57
Історія п'ята: ПАЛІЙ	75
Історія шоста: СХОДИ	100
Історія сьома: ДОРОГА	136
Історія восьма: ЧУЖА ПАМ'ЯТЬ	150
Історія дев'ята: БЛОКПОСТ	168
Історія десята: Я ХОЧУ ЖИТИ	181
Історія одинадцята: ТРИ КРОКИ ВНИЗ	206
Історія дванадцята: ТРИ КРОКИ ВГОРУ	228
Замість післямови	260
Про авторів	283